

Elwira Leśna-Wierszołowicz

Rynek indywidualnych kont emerytalnych w Polsce

Studia i Prace Wydziału Nauk Ekonomicznych i Zarządzania 44/1, 183-193

2016

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

DOI: 10.18276/sip.2016.44/1-15

Elwira Leśna-Wierszółowicz*

Zachodniopomorski Uniwersytet Technologiczny w Szczecinie

RYNEK INDYWIDUALNYCH KONT EMERYTALNYCH W POLSCE

STRESZCZENIE

Celem artykułu jest charakterystyka rynku indywidualnych kont emerytalnych w Polsce. W opracowaniu omówiono zasady ich tworzenia i funkcjonowania, a ponadto scharakteryzowano rynek indywidualnych kont emerytalnych w Polsce w latach 2010–2014. Opisano również bariery rozwoju tego rynku, do których należy zaliczyć: niskie dochody, brak nawyku oszczędzania oraz brak wiedzy z zakresu funkcjonowania indywidualnych kont emerytalnych. Emerytura pochodząca tylko z I i II filaru może się okazać niewystarczająca do zapewnienia odpowiedniego poziomu świadczeń emerytalnych. Dlatego też ważnym elementem przyszłego świadczenia powinny się stać indywidualne konta emerytalne działające w ramach III filaru. Istotną kwestią jest podejmowanie właściwych działań edukacyjno-informacyjnych, żeby zwiększyć świadomość emerytalną Polaków.

Słowa kluczowe: indywidualne konta emerytalne, dobrowolna forma oszczędzania, system emerytalny

Wprowadzenie

W 1999 roku wprowadzono w Polsce istotne zmiany w funkcjonowaniu systemu zabezpieczenia emerytalnego. Reforma emerytalna była konieczna ze względu

* Adres e-mail: elesna@zut.edu.pl.

na niekorzystne zmiany demograficzne (starzejące się społeczeństwo, obniżający się wskaźnik urodzeń i wydłużające się dalsze przeciętne trwanie życia), społeczne (zmiana modelu rodziny, aktywność zawodowa kobiet) oraz gospodarcze (rosnące obciążenie budżetu wydatkami emerytalnymi i niższe tempo wzrostu gospodarczego) (Owczarek, 2005, s. 36).

Nowy system emerytalny składa się z trzech filarów, przy czym pierwszy filar działa na zasadzie umowy międzypokoleniowej, a dwa pozostałe mają postać kapitałową. Pierwszy filar (ZUS) działa na podstawie zasady repartycji składek i świadczeń. Oznacza to, że wypłacane emerytury finansowane są ze składek osób aktualnie pracujących. W ramach drugiego filaru funkcjonują otwarte fundusze emerytalne (OFE), których celem jest gromadzenie środków pieniężnych i ich lokowanie z przeznaczeniem na wypłatę członkom funduszu po osiągnięciu przez nich wieku emerytalnego (Ustawa, 1997, art. 2, ust. 1 i 2). Trzeci filar jest dobrowolnym elementem kapitałowo-ubezpieczeniowym w systemie emerytalnym. Od 1999 roku w zakresie tego filaru występują pracownicze programy emerytalne (PPE), które są formą grupowego oszczędzania na emeryturę i mogą zostać utworzone wyłącznie przez pracodawcę w celu gromadzenia oszczędności emerytalnych dla zatrudnionych przez niego pracowników. W połowie 2004 roku w ramach III filaru stworzono możliwość gromadzenia środków na przyszłą emeryturę na indywidualnych kontach emerytalnych (IKE). Od 2012 roku możliwe jest również oszczędzanie na indywidualnych kontach zabezpieczenia emerytalnego (IKZE).

W stosunku do I i II filaru systemu emerytalnego indywidualne konta emerytalne mają charakter uzupełniający. Ze względu na to, iż konta te wciąż są mało popularne wśród obywateli, III filar zabezpieczenia emerytalnego nie stanowi istotnego uzupełnienia dwóch filarów obowiązkowych. Na koniec 2014 roku liczba uczestników IKE wyniosła 824,5 tys. osób (5,1% ogółu pracujących), a wartość zgromadzonych aktywów na IKE – 5 mld zł. Na koniec 2014 roku liczba uczestników IKZE kształtowała się na poziomie 528,1 tys. osób (3,3% ogółu pracujących), a wartość zgromadzonych aktywów osiągnęła poziom 0,3 mld zł (UKNF, 2015a). W tym samym czasie liczba uczestników PPE wyniosła 381 tys. osób, a wartość zgromadzonych aktywów 10 259 mln zł (KNF, 2015). Natomiast na koniec 2014 roku do OFE należało łącznie 16,6 mln członków, a wartość aktywów OFE wyniosła 149,1 mld zł (UKNF, 2015b).

Celem opracowania jest charakterystyka rynku indywidualnych kont emerytalnych w Polsce. Przedstawiono w nim ramy prawne i organizacyjne funkcjonowania indywidualnych kont emerytalnych oraz omówiono czynniki utrudniające rozwój rynku IKE.

1. Ramy prawne i organizacyjne funkcjonowania IKE

Podstawowym aktem prawnym regulującym działalność indywidualnych kont emerytalnych jest Ustawa z 20 kwietnia 2004 roku o indywidualnych kontach emerytalnych (zwana dalej ustawą o IKE). Ustawa o IKE określa zasady gromadzenia oszczędności na indywidualnych kontach emerytalnych oraz dokonywania wpłat, wypłat, wypłat transferowych oraz zwrotu środków zgromadzonych na tych kontach.

Zgodnie z art. 8 ustawy o IKE indywidualne konto emerytalne jest prowadzone na podstawie pisemnej umowy zawartej przez oszczędzającego z funduszem inwestycyjnym, dobrowolnym funduszem emerytalnym, podmiotem prowadzącym działalność maklerską, zakładem ubezpieczeń lub bankiem.

Prawo do dokonywania wpłat na IKE przysługuje osobie fizycznej, która ukończyła 16 lat. Posiadaczem konta emerytalnego może być również osoba młodsza, jednak ma ona prawo do dokonywania wpłat na IKE tylko w roku kalendarzowym, w którym uzyskuje dochody z pracy wykonywanej na podstawie umowy o pracę i w wysokości nieprzekraczającej tych dochodów (Ustawa, 2004, art. 3, ust. 1 i 2). Każdy obywatel może mieć tylko jedno IKE, przy czym wybór konkretnego produktu oraz instytucji finansowej nie jest ostateczny. Po upływie dwunastu miesięcy od zawarcia umowy o prowadzenie IKE można bez ponoszenia dodatkowych opłat przenieść zgromadzone środki na konto prowadzone w innej instytucji lub innej formie (Bielawska, Petru, Pieńkowska-Kamieniecka, Szczepański, Żukowski 2014, s. 31).

Ustawodawca wprowadził zakaz posiadania jednocześnie więcej niż jednego IKE. Niedostosowanie się do tych wymagań wiąże się z koniecznością zapłacenia zryczałtowanego podatku z tytułu gromadzenia oszczędności na więcej niż jednym koncie emerytalnym, który wynosi 75% uzyskanego dochodu na każdym IKE (Kubiak, 2007, s. 55).

Zachętą do oszczędzania na IKE jest zwolnienie z podatku od zysków kapitałowych. Zwolnienie podatkowe przysługujące osobie oszczędzającej na IKE ograniczone jest limitem kwotowym dotyczącym wysokości wpłacanych środków. Od 2009 roku wpłaty na IKE dokonywane w roku kalendarzowym nie mogą przekroczyć kwoty odpowiadającej trzykrotności prognozowanego przeciętnego wynagrodzenia miesięcznego w gospodarce narodowej na dany rok określonego w ustawie budżetowej lub ustawie o przewidywanym budżecie (UKNF, 2015a). Limity rocznych wpłat na IKE obowiązujące w latach 2010–2015 przedstawiono w tabeli 1.

Tabela 1. Limity wpłat na IKE w latach 2010–2015 (zł)

Rok	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Kwota limitu	9 579	10 077	10 578	11 139	11 238	11 877

Źródło: obwieszczenia Ministra Pracy i Polityki Społecznej.

Na mocy art. 34 ust. 1 ustawy o IKE wypłata środków zgromadzonych na IKE następuje wyłącznie na wniosek oszczędzającego po osiągnięciu przez niego wieku 60 lat lub nabyciu uprawnień emerytalnych i ukończeniu 55 roku życia oraz spełnieniu warunku dokonywania wpłat na IKE co najmniej w pięciu dowolnych latach kalendarzowych albo dokonania ponad połowy wartości wpłat nie później niż na pięć lat przed dniem złożenia przez oszczędzającego wniosku o dokonanie wypłaty.

Zgodnie z art. 35 ust. 1 ustawy o IKE wypłata transferowa może być dokonywana z:

- a) instytucji finansowej prowadzącej IKE do innej instytucji finansowej, z którą oszczędzający zawarł umowę o prowadzenie IKE;
- b) instytucji finansowej prowadzącej IKE do programu emerytalnego, do którego przystąpił oszczędzający;
- c) programu emerytalnego do instytucji finansowej, z którą oszczędzający zawarł umowę o prowadzenie IKE;
- d) IKE zmarłego oszczędzającego na IKE osoby uprawnionej albo do programu emerytalnego, do którego uprawniony przystąpił.

Zwrot środków zgromadzonych na IKE następuje w przypadku wypowiedzenia umowy o prowadzenie IKE przez którąkolwiek ze stron, jeżeli nie zachodzą przesłanki do wypłaty lub wypłaty transferowej. W przypadku, gdy na IKE oszczędzają-

cego przyjęto wypłatę transferową z programu emerytalnego, instytucja finansowa przed dokonaniem zwrotu przekazuje na rachunek bankowy wskazany przez ZUS kwotę w wysokości 30% wartości składek podstawowych wpłaconych do programu emerytalnego (Ustawa, 2004, art. 37, ust. 1 i 3).

2. Rynek IKE w Polsce w latach 2010–2014

Na koniec 2014 roku istniało w Polsce 824 485 IKE, czyli o 6834 konta więcej niż na koniec 2013 roku (tabela 2). W 2014 roku, podobnie jak w latach poprzednich, wśród oszczędzających na IKE najliczniejszą grupę stanowiły osoby w wieku 51–60 lat, posiadając 238 918 IKE (tj. 29% ogółu kont). Najmniejszy odsetek kont (3,9%) posiadały osoby najmłodsze oszczędzające na IKE (do 30 lat). W 2014 roku liczba ta wyniosła 32 477 osób, czyli o 9059 osób mniej niż w roku poprzednim. Jest to jedyna grupa oszczędzających na IKE, w przypadku której w analizowanym okresie obserwuje się systematyczny spadek liczby kont. Spadek liczby funkcjonujących IKE w 2014 roku w porównaniu z rokiem poprzednim odnotowano również w kategorii wiekowej 31–40 lat (spadek o 4975 IKE) oraz 51–60 lat (spadek o 1365 IKE). Zwiększenie liczby IKE w 2014 roku w porównaniu z rokiem 2013 dotyczyło natomiast osób w wieku powyżej 60 lat (wzrost o 16 515 IKE) oraz 41–50 lat (wzrost o 5718 IKE).

Tabela 2. Liczba IKE według wieku w latach 2010–2014

Kategoria wiekowa	Liczba IKE				
	2010	2011	2012	2013	2014
Do 30 lat	69 633	63 532	53 010	41 536	32 477
31–40 lat	200 345	202 997	199 945	193 195	188 220
41–50 lat	193 784	196 085	197 082	199 948	205 666
51–60 lat	236 323	240 144	238 892	240 283	238 918
Powyżej 60 lat	92 381	111 691	124 363	142 689	159 204
Ogółem	792 466	814 449	813 292	817 651	824 485

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych z raportów Urzędu Komisji Nadzoru Finansowego o rynku indywidualnych kont emerytalnych za lata 2010–2014.

Wzrost liczby funkcjonujących w 2014 roku IKE w porównaniu z rokiem poprzednim zaobserwowano we wszystkich instytucjach finansowych prowadzących

IKE z wyjątkiem funduszy inwestycyjnych, gdzie liczba kont emerytalnych zmniejszyła się o 8292 (tabela 3). Największy przyrost liczby funkcjonujących IKE odnotowano w zakładach ubezpieczeń (11 226 IKE). Najwyższą dynamiką pod względem liczby prowadzonych IKE charakteryzowały się dobrowolne fundusze emerytalne, gdzie liczba prowadzonych kont emerytalnych zwiększyła się z poziomu 1473 kont na koniec 2013 roku do 1946 IKE na koniec roku 2014.

Tabela 3. Liczba IKE prowadzonych przez poszczególne instytucje finansowe w latach 2010–2014

Instytucje finansowe prowadzące IKE	Liczba IKE				
	2010	2011	2012	2013	2014
Zakłady ubezpieczeń	579 090	568 085	557 595	562 289	573 515
Fundusze inwestycyjne	168 664	200 244	188 102	182 807	174 515
Podmioty prowadzące działalność maklerską	14 564	17 025	20 079	21 712	22 884
Banki	30 148	29 095	47 037	49 370	51 625
Dobrowolne fundusze emerytalne	–	–	479	1473	1946
Ogółem	792 466	814 449	813 292	817 651	824 485

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych z raportów Urzędu Komisji Nadzoru Finansowego o rynku indywidualnych kont emerytalnych za lata 2010–2014.

Wzrost wartości aktywów IKE można zaobserwować w całym analizowanym okresie (tabela 4). Wartość aktywów zgromadzonych na IKE na koniec 2014 roku wyniosła 5 030 537 tys. zł i wzrosła o 759 387 tys. zł (tj. o 17,8%) w stosunku do wartości aktywów na koniec 2013 roku. W 2014 roku powiększenie wartości aktywów dotyczyło wszystkich instytucji finansowych i w porównaniu do 2013 roku kształtowało się odpowiednio:

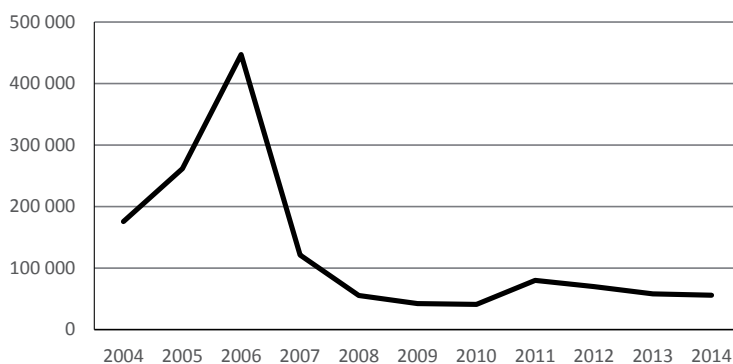
- w zakładach ubezpieczeń wzrost o 285 455 tys. zł,
- w funduszach inwestycyjnych wzrost o 175 755 tys. zł,
- w podmiotach prowadzących działalność maklerską wzrost o 113 770 tys. zł,
- w bankach wzrost o 176 853 tys. zł,
- w dobrowolnych funduszach emerytalnych wzrost o 7554 tys. zł.

Tabela 4. Aktywa IKE w latach 2010–2014

Instytucje finansowe prowadzące IKE	Aktywa IKE (tys. zł)				
	2010	2011	2012	2013	2014
Zakłady ubezpieczeń	1 167 642	1 146 788	1 397 176	1 618 173	1 903 628
Fundusze inwestycyjne	972 295	894 559	1 128 873	1 337 534	1 513 289
Podmioty prowadzące działalność maklerską	293 762	384 046	524 254	676 461	790 231
Banki	292 696	338 587	477 896	627 587	804 440
Dobrowolne fundusze emerytalne	–	–	2114	11 395	18 949
Ogółem	2 726 395	2 763 980	3 530 313	4 271 150	5 030 537

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych z raportów Urzędu Komisji Nadzoru Finansowego o rynku indywidualnych kont emerytalnych za lata 2010–2014.

Rysunek 1. Liczba nowo otwieranych IKE w latach 2004–2014

Źródło: Urząd KNF (2015a), s. 14.

Od początku funkcjonowania IKE liczba otwieranych kont systematycznie wzrastała do 2006 roku, w którym IKE założyło najwięcej oszczędzających, czyli 447 115 osób (rysunek 1). W kolejnych latach powstawało coraz mniej IKE, aż do roku 2010, w którym na ich otwarciu zdecydowały się tylko 40 723 osoby, prawie jedenastokrotnie mniej niż w 2006 roku. W 2011 roku nastąpiło odwrócenie tendencji spadkowej, gdyż zawierano w tym okresie dwukrotnie więcej umów niż w najniższym pod tym względem 2010 roku. Lata 2012–2014 to ponownie okres, w którym liczba otwieranych IKE zmniejszała się w porównaniu z rokiem poprzed-

nim. W 2014 roku na zawarcie umów o prowadzenie IKE zdecydowało się 55 748 osób, czyli o 2171 osób mniej niż w 2013 roku.

3. Bariery rozwoju rynku IKE

W działającym w Polsce od 1999 roku trójfilarowym zabezpieczeniu emerytalnym problemem jest niedostateczny rozwój trzeciego nieobowiązkowego filaru, który wciąż pozostaje najsłabszym elementem systemu. Pomimo tego, iż przepisy prawne dopuszczają możliwość gromadzenia środków w różnorodnych formach oferowanych przez liczne instytucje finansowe, polskie społeczeństwo wciąż nie wykazuje powszechnego nimi zainteresowania. Obecnie zaledwie co piąty Polak planuje indywidualnie oszczędzać na starość (Bielawska i in., 2014, s. 5).

Rozwój rynku indywidualnych kont emerytalnych w Polsce jest utrudniony z wielu przyczyn. Niewątpliwie podstawową barierą rozwoju jest brak odpowiedniej wiedzy obywateli z zakresu funkcjonowania systemu emerytalnego, co przekłada się na niezrozumienie istoty IKE oraz korzyści płynących z oszczędzania w ich ramach. Duża część społeczeństwa nie jest świadoma potrzeby uczestnictwa w dodatkowych filarach i konsekwencji, jakie w przyszłości będzie miało pozostanie jedynie przy obowiązkowej części systemu. Inni, mimo tej wiedzy, odkładają w czasie moment rozpoczęcia oszczędzania, o czym świadczy struktura wiekowa osób korzystających z IKE. Co więcej, Polacy nie mają skłonności do oszczędzania, przedkładają bowiem wydatki na bieżącą konsumpcję nad oszczędności. Natomiast część społeczeństwa jako główną przyczynę braku możliwości oszczędzania wskazuje zbyt niskie dochody¹.

W celu zintensyfikowania rozwoju rynku IKE niezbędne jest przede wszystkim upowszechnianie idei uczestnictwa w III filarze systemu emerytalnego. Konieczna jest ogólnopolska kampania informacyjna, która pomoże zmienić sposób myślenia Polaków oraz uświadomi im potrzebę gromadzenia dodatkowych środków na emeryturę.

¹ Według raportu *Diagnoza społeczna 2015. Warunki i jakość życia Polaków w 2015 r.* blisko 55% gospodarstw domowych nie posiadało żadnych oszczędności. Natomiast wśród gospodarstw deklarujących posiadanie oszczędności dominowały gospodarstwa o oszczędnościach stanowiących równowartość od miesięcznych do trzymiesięcznych dochodów.

Podsumowanie

System zabezpieczenia emerytalnego w Polsce przed jego reformą był oparty na umowie międzypokoleniowej, zgodnie z którą wpłacane składki na bieżąco były rozdysponowywane na wypłaty emerytur. Jednak na skutek zmian na rynku pracy oraz niekorzystnych tendencji demograficznych zaistniała konieczność przeprowadzenia jego gruntownej reformy.

Od 1 stycznia 1999 roku istnieje w Polsce trzyfilarowy system emerytalny, który charakteryzuje się: zmniejszeniem opiekuńczej roli państwa, zwiększeniem indywidualnego udziału w planowaniu emerytury, zróżnicowaniem źródeł finansowania dochodów emerytalnych oraz połączeniem systemu repartycyjnego z systemem kapitałowym (Ronka-Chmielowiec, 2002, s. 121). W zakresie III filaru funkcjonują IKE, które są formą indywidualnego gromadzenia środków na cele emerytalne. Doświadczenia ostatnich lat wskazują na niewielkie zainteresowanie tą formą oszczędzania wśród obywateli. Przyczyn takiego stanu rzeczy należy upatrywać przede wszystkim w: zbyt niskich dochodach, niedostatecznej wiedzy z zakresu funkcjonowania IKE oraz braku nawyku oszczędzania.

W świetle zmian demograficznych i społecznych emerytura pochodząca tylko z I i II filaru może się okazać niewystarczająca do zapewnienia odpowiedniego poziomu świadczeń emerytalnych. Dlatego też ważnym elementem przyszłego świadczenia powinny stać się IKE działające w ramach III filaru. W celu upowszechnienia indywidualnego oszczędzania należy przede wszystkim przeprowadzić właściwe działania edukacyjno-informacyjne. Uczestnicy systemu emerytalnego powinni posiadać niezbędną wiedzę o gromadzeniu środków na IKE oraz korzyściach wynikających z oszczędzania w ramach tych kont.

Literatura

- Bielawska, K., Petru, R., Pieńkowska-Kamieniecka, S., Szczepański, M., Żukowski, M. (2014). *Dodatkowy system emerytalny w Polsce – diagnoza i rekomendacje zmian*. Warszawa: Towarzystwo Ekonomistów Polskich.
- Czapiński, J., Panek, T. (2015). *Diagnoza społeczna 2015. Warunki i jakość życia Polaków*. Warszawa: Rada Monitoringu Społecznego.

- KNF (2015). *Sprawozdanie z działalności Komisji Nadzoru Finansowego w 2014 roku*. Pobrano z: https://www.knf.gov.pl/Images/KNF_Sprawozdanie%202014_net_tcm75-40853.pdf (1.12.2015).
- Kubiak, D. (2007). Indywidualne konta emerytalne jako dobrowolna forma gromadzenia oszczędności emerytalnych. W: G. Borys (red.), *Finanse i rachunkowość – teoria i praktyka* (s. 53–62). Wrocław: Wyd. AE we Wrocławiu.
- Obwieszczenia Ministra Pracy i Polityki Społecznej w sprawie wysokości kwot wpłat na indywidualne konto emerytalne. Pobrano z: <http://www.mpips.gov.pl> (1.12.2015).
- Owczarek, J. (2005). Rzecznik Ubezpieczonych w systemie ubezpieczeń społecznych 2002–2005. *Monitor Ubezpieczeniowy*, 25, 36–41.
- Raporty Urzędu Komisji Nadzoru Finansowego o rynku indywidualnych kont emerytalnych za lata 2010–2014.
- Ronka-Chmielowiec, W. (2002). *Ubezpieczenia. Rynek i ryzyko*. Warszawa: PWE.
- Urząd KNF (2015a). *Indywidualne konta emerytalne oraz indywidualne konta zabezpieczenia emerytalnego w 2014 roku*. Warszawa.
- Urząd KNF (2015b). *Rynek otwartych funduszy emerytalnych w IV kwartale 2014 roku*. Warszawa.
- Ustawa z 28.08.1997 r. o organizacji i funkcjonowaniu funduszy emerytalnych. Dz.U. nr 139, poz. 934.
- Ustawa z 20.04.2004 r. o indywidualnych kontach emerytalnych. Dz.U. nr 116, poz. 1205, z późn. zm.

THE DEVELOPMENT OF INDIVIDUAL RETIREMENT ACCOUNTS MARKET IN POLAND

Abstract

The aim of the article is to characterize the individual retirement accounts market in Poland. The article describes the rules for creating and functioning of individual retirement accounts. The article presents the development of individual retirement accounts market in Poland between the years 2010 and 2014. Moreover, the article describes the factors hindering the development of individual retirement accounts market, such as: low income, lack of habit of saving and lack of knowledge of individual retirement accounts functioning. Retirement coming only from the first and second pillar may be insufficient to ensure an appropria-

te level of retirement benefits. Therefore, individual retirement accounts, acting in the third pillar, should become an important component of future benefits. It is important to take appropriate educational activities to increase Poles' awareness of pension.

Translated by Elwira Leśna-Wierszołowicz

Keywords: individual retirement accounts, voluntary form of saving, pension schemes

JEL Code: H55